

Kitap İncelemesi / Book Review

Ortadoğu Hakkında 100 Mit

Fred Halliday, Çev. Can Cemgil, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, 241 sayfa

Değerlendiren: Merve Zorlu*

Oxford Üniversitesi'nde felsefe, politika ve ekonomi alanında eğitim gören Fred Halliday daha sonra Londra'daki Oryantal ve Afrika Çalışmaları Okulu'nda (SOAS) Ortadoğu politikaları alanında yüksek lisansını tamamlamıştır. Londra Ekonomi Okulu'nda (LSE) doktora derecesini almış ve 1985-2008 yılları arasında burada profesör olarak görev yapmıştır. Uluslararası politika ve Ortadoğu alanlarında birçok makale ve kitap çalışması yaparak Uluslararası İlişkiler alanının önde gelen isimlerinden olmuştur. Özellikle Ortadoğu bölgesinde birçok ülkede konferans vermiş ve sahada çalışma imkânı bulmuştur. 2008 yılında emekli oluşunun ardından Barselona Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü'nde (IBEI) araştırmacı profesör olarak görev yapan Halliday, 2010 yılında son çalışma yeri olan Barselona'da 64 yaşında vefat etmiştir.

Son kitaplarından biri olan *Ortadoğu Hakkında 100 Mit* adlı eseri Halliday'ın Ortadoğu bölgesine ilişkin yaptığı çalışmalarda karşılaştığı ve eleştirdiği konuları diğer çalışmalarına nazaran daha sade bir dille basitleştirerek aktardığı eseridir. Bu eserinde, literatürde sıkça karşılaşılan ve bölgenin gerçekliklerinden ziyade mitleri haline gelmiş oryantalist

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, TR, Uluslararası İlişkiler, orcid.org/0000-0001-5350-4032, mrve.zrlu@gmail.com

ve oksidentalist temelli argümanlara eleştiri getirmiştir. Bu bağlamda Ortadoğu alanındaki okuyuculara farklı bir bakış açısı sunarak alana katkı sağlamıştır. Halliday bu kitabını Leverhulme Vakfı'nın dini ve milli düşünce tarzının eleştirilmesi, kozmopolitanizm yaklaşımının yeniden oluşturulması için desteklediği araştırma projesinin bir parçası olarak yayına sunmuştur. Ayrıca son yıllarında yaptığı Ortadoğu çalışmalarından ve dünya siyasetinde uluslararası ilişkiler kuramının rolünü inceleyen çalışmalarından bu eseri hazırlarken yararlandığını belirtmiştir.

Giriş bölümünde yazar, kitabın üç temel argümanı olduğunu vurgulamaktadır. İlk olarak Ortadoğu konusunda sunulan bilgilerin tarihsel bağlamda doğruluğunun sorgulanmasının önemine dikkat çekmektedir. İkincisi, medeniyet ve kültür konularında alışlagelmiş varsayım her birinin farklı ve kendine has özelliklerinin olduğudur. Fakat yazar, bu varsayıma meydan okumaktadır. Her medeniyetin ve kültürün diğerleriyle etkileşim halinde olduğunu iddia etmektedir. Son olarak ise köktencilğe eleştirel yaklaşımın önemine vurgu yapmaktadır. Küreselleşme ile birlikte köktencilik temelli oluşturulan argümanlar insanları harekete geçirmek için daha çok kullanılmaya başlamıştır. Bu sebeple yazara göre bu argümanlara eleştirel yaklaşmak her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. Yine bu bölümde yazar, çalışmasında Ortadoğu üzerinden iki unsura odaklandığını ifade etmektedir. Öncelikle bölgeyle ilgilenen dış aktörlerin 11 Eylül sonrasında değişen söylemlerine yoğunlaşmaktadır. İkinci unsur ise yazarın ifadesi ile “uluslararası akli” temel alan bir tartışma oluşturmaktır (6). Bu bağlamda tarih ve dil çerçevesindeki iddialara eleştirel yaklaşımı önemsemektedir. Bunu yaparken ise analitik ve ahlaki unsurlara dayanarak çağdaş dünya hakkındaki argümanları akılcı tartışmaya açmanın önemini vurgulamaktadır. Böylece kozmopolitan ve enternasyonalist düşüncelere katkı sunarak ilerleme sağlanabilmesini umut etmektedir. Ayrıca yazar, eserinin geniş bir kapsamı barındırma, kesin ya da tarafsız olma gibi kaygıları taşımadığını ifade etmektedir.

Kitabın ana çerçevesinin sunulduğu giriş bölümünün ardından hem bölge aktörlerinin hem de bölge dışı aktörlerin söylemlerinde sıkça yer alan, literatürde de yer etmiş argümanlardan oluşan 100 mite yer verilmiştir. Mitlerin çoğunda Ortadoğu “geçmişin, siyasalın, ulusalın ve dinsel” hakim olduğu bir bölge olarak kabul edilmektedir. Aktörlerin bu bağlamda yararlandıkları semboller ve iddialar Halliday'e göre siyasal söylemleri

desteklemek amacıyla kullanılmaktadır. Bu yaklaşım sadece bölge dışı aktörlerden değil bölgedeki devletlerin kendilerini kadim gösterme eğiliminden de beslenmektedir. Oysa Halliday, bölgedeki tüm devletlerin modern sistemin birer parçası olduğunu vurgulamaktadır. Bölgede kendini kadim gösterme amacında olan devletlerin de modern parametrelerin etkileşimi sonucu oluştuğuna dikkat çekmektedir. Söylemlerdeki semboller ise modern siyasal projelere hizmet etmektedir. Bu semboller tarihteki anlamları için değil, modern siyasal kimliğin pekiştirilmesi için kullanılmaktadır. Örneğin bölgedeki Arap-İsrail çatışması tarihte yaşanmış herhangi bir olaya ya da kutsal metinlere dayanmamaktadır. 20. yüzyılda gelişen olaylar sonucunda ortaya çıkmıştır ve sembolik amaçlar için seçilerek kullanıldığı görülmektedir (23-26). Burada kutsal metinlerin, aktörler tarafından modernizmin ürünü olan milliyetçilikte araç olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Mitlerde ikinci dikkat çeken nokta bölgenin farklı ve benzersiz olarak ayrıştırılmasıdır. Dünyada farklı kültürler ve medeniyetler vardır. Fakat bunlar kapalılıktan ziyade sürekli etkileşim halindeki oldukları için birbirlerinden etkilenmektedirler. Tarih boyunca birbirinden etkilenmiş olan Batı ve Ortadoğu, Halliday'e göre ulusal tarihlerden ziyade kozmopolitan bir tarihe sahiptir. Günümüzde ise bölgenin ayrışması daha imkansız hale gelmiş, etkileşimler daha da artmıştır. Tarihsel olaylar ve göçlerle oluşan Batı-Ortadoğu arasındaki bağlarda ekonomik faaliyetler de öne çıkmıştır. Petrol küresel ekonomilere bu bölgeden dağılmakta ve bölge devletleri uluslararası piyasaya dahil olmaktadır. Buradan elde edilen gelirler ise servet sahipleri tarafından başta gayrimenkul olmak üzere Batı'da yatırıma dönüşmektedir (63-64). Sürekli etkileşim halindeki bu aktörlerin birbirlerinden tamamen ayrışması imkansız hale gelmektedir. Ortadoğu'ya özgü gibi gösterilen ekonomik, toplumsal ve siyasal özelliklerin çoğu diğer coğrafyalarda da görülmektedir. Hatta bu özelliklerin bazıları Ortadoğu'dan önce ilk kez başka coğrafyalarda ortaya çıkmışlardır (10-11). Her medeniyet gibi Ortadoğu halklarının da kendine has dinamikleri vardır. Fakat bu durum diğer medeniyetlere göre daha fazla değildir. Halliday'e göre burada abartma hatasına düşülmemesi gerekmektedir (93 ve 138).

Bölgede emperyalizm döneminden kalan etkiler mevcuttur, fakat bu hala

Batı'nın burada sonsuz bir etki alanı olduğu anlamına gelmemektedir. Birçok mitte karşılaşılan bölgeyi tek bir olay ya da olgu üzerinden değerlendirme eğilimi basitleştirme hatasına neden olmaktadır. Bu durum bölgedeki bir çok farklı parametrenin göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Ortadoğu'yu anlamaya çalışırken yerel aktörlerin ve güçlerin rollerinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir (46-47). Ayrıca bölge aktörleri zaman zaman Batı'daki gelişmelere de etki edebilmektedir (40).

Ortadoğu'yu anlama konusunda Halliday'e göre basitleştirme kadar yanlış olan bir diğer eğilim genelleştirmedir. Örneğin Arap dilinin tüm coğrafyaya hakim olduğu düşüncesi bölge devletlerinin farklılıklarını göz ardı etmeye neden olmaktadır. Resmi yayın ve medya dili benzer olsa da diğer coğrafyalarda olduğu gibi burada da yazı ve konuşma dillerinde farklılıklar bulunmaktadır (30-31). Bölge değerlendirmelerinde din ve şiddet kullanımının öne çıkması yine genelleştirme eğilimli analizlerin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bölgeye atfedilen güç kullanma eğilimli devletlerin varlığı dış aktörlerden fazla değildir. Bölge üstünde güç kullananların daha çok dışarıdan müdahil olan aktörler olduğu görülmektedir (172-173). Din konusu ise öncelikli olarak bölge liderleri tarafından milliyetçiliğin bir aracı olarak kullanılmaktadır. Bu liderler modern siyasal hayatın gerekliliklerine cevap veremeyen dini metinlere çeşitli genellemeler ve yorumlamalarla sıkça başvurumaktadırlar. Bu bağlamda din demagoji unsuru olarak insanları hareket geçirmek için araçsallaştırılmaktadır. Fakat dini temaları kullanan liderlerin varlığı tüm bölgenin dini eğilimli siyaset izlediği anlamına gelmemektedir. Uluslararası alanda olduğu gibi buradaki bölgesel devletlerin davranışlarında da farklılıklar bulunmaktadır. İslam ve Batı çatışması çerçevesinde oluşturulan iddialar ise uzun zamandır etkili bir siyasal araç olarak kullanılmaktadır. Burada tek bir Batı'nın olmayışı ve İslam devletlerinin her zaman çoğul olması göz ardı edilerek genelleştirilmiş bir argüman oluşturulmaktadır. İki bölge arasındaki çatışmaların kaynağı Halliday'e göre dindar eğilimlerden daha çok ulusal çıkarların ya da devlet çıkarlarının uyuşmazlığından kaynaklanmaktadır (41-42).

Halliday için Ortadoğu bölgesini anlamak için dikkat edilmesi gereken bir başka nokta dildeki kelime seçimleridir. Bu konuya eserin son bölümünde, "Bir Kriz Sözlükçesi: 11 Eylül 2001 ve Dilsel Uzantıları" başlığı altında yer vermiştir. Tüm toplumsal ve siyasal değişimler kelime kullanımlarını

da etkilemektedir. Özellikle köklü değişimlere yol açan olaylar ve krizler bu kullanımların çeşitlenmesini hızlandırmaktadır. Ortadoğu devletleri diğer coğrafyalar gibi sömürgecilik ve Soğuk Savaş dönemlerinden etkilenmiştir. Halliday'e göre bu süreçler Ortadoğu bölgesi üzerinde kullanılan farklı sözlükler yaratmıştır. Son döneme hâkim olan sözlük ise İslam ve Batı dünyasını farklı şekillerde etkileyen 11 Eylül olaylarıyla oluşmuştur. Sonuç olarak bazıları köktenci motivasyonlarla Müslüman dünyası tarafından, bazıları Batı dünyası, bazıları ise yeni duruma ayak uyduran bölge toplumları tarafından üretilen farklı sloganlar, deyişler ve kelimeler söylemlere eklenmiştir (175-176). Halliday kitabının son bölümünde bu yeni kelimelerin anlamlarına yer vererek bir sözlükçe sunmuştur (177-228).

Halliday eserinde yer verdiği mitlerin genelinde basitleştirme, genelleştirme ve abartma eğilimlerini eleştirmektedir. Köktencilik temalı argümanlardan oluşan mitlerin de çokluğu Halliday için bir başka dikkat edilmesi gereken alanı oluşturmaktadır. Tarihin etkisinde kalarak oluşturulan bu argümanlar yeterli olmayacağı gibi kimi zaman yanıltıcı da olabilmektedir. Ortadoğu bölgesini anlamak için her parametrenin detaylı bir şekilde analiz edilmesi gerektiğine dikkat çeken Halliday, bölge çalışanlarına farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Bölgeye dair yerleşmiş olan asılsız söylemlerin hem Batı hem de Ortadoğu devletleri tarafından oluşturulduğu gerçeğini ortaya koyarak da objektif bir eleştiri sunmaktadır. Bu eser, konuya ilgi duyan akademisyenlere tam anlamıyla yeterli olmasa da fikir oluşturabilecektir. Ayrıca oldukça sade ve basitleştirilmiş bir anlatıma sahip olduğu için Ortadoğu ile ilgilenen her bireye hitap edebilecek niteliktedir.